

СИТУАЦІЇ, КОЛІЗІЇ ТА КОНФЛІКТИ В ХУДОЖНІЙ СТРУКТУРІ ОПОВІДАННЯ «ФРАКІЙСЬКИЙ НОРОВ» ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

У прозовому доробку Павла Загребельного серед великих епічних полотен є твори малої форми, які засвідчили здатність романіста і повістяра змінювати творчу манеру письма відповідно до своїх завдань. Майже два десятки оповідань і повість були об'єднані в збірці «Неймовірні оповідання». Серед різноманітних за своїм ідейним та тематичним змістом оповідань, незмінних за наявністю зовнішніх і внутрішніх конфліктів у житті героїв, суспільства, окремо стоїть оповідання «Фракійський норов». Актуальність статті пояснюється відсутністю спеціального дослідження ситуацій, колізій та конфліктів в оповіданні «Фракійський норов» Павла Загребельного з точки зору їх поетологічних особливостей.

У 70-80 роках ХХ ст. П. Загребельний заслужив популярність у читачів за цікаві романи, які виходили великими тиражами, розкупалися і постійно привертати пильну увагу критиків та літературознавців (В. Дончик, Л. Новиченко, М. Слабошпицький, В. Фащенко, С. Шаховський, В. Чумак та ін.). Конфлікт із владою за роман «Південний комфорт» (1984) привів до нового етапу творчості: випустивши роман «Вигнання з раю» (1986) як продовження «Левиного серця», белетрист залишає обтяжливі посадові обов'язки в багатьох інституціях. Письменник ніби повертається до часів своєї молодості, коли писав твори малої форми (збірки оповідань «Учитель» (1957), «Новели морського узбережжя» (1958), повісті «Дума про невмирущого» (1957) та «Спека» (1960)). Так постали «Неймовірні оповідання» (1987), які вийшли разом з повістю «День шостий» (1984), та творів («В-Ван» (1988), «Безслідний Лукас» (1989)) [Див.: 15].

Оповідання, з цікавістю зустрінуті читачами, не здобули широкого критичного реагування фахівців; чи не поодинокую реакцією на них у ті перебудовчі часи була стаття Володимира Панченка [11]. Не ввійшли вони до праць В. Фащенко, бо літературознавча праця була випущена раніше [Див.: 17; 18]. Хоч професор для наших лекцій послуговувався матеріалами оповідань зі збірки.

За останню чверть віку В. Панченко та переважна більшість старших дослідників періодично поверталися до творчості П. Загребельного (відзначаючи ювілейні дати й аналізуючи нові твори), до їх числа долучилися молоді науковці, які по-новому осмислюють творчий здобуток письменника (в дисертаційних дослідженнях Катерина Корнілова, Сніжана Нестерук, Вікторія Сікорська та ін.). Слід зауважити, що за вказаний період вони не досліджували формальну й змістову роль конфлікту в оповіданні «Фракійський норов» (як і у всій творчості прозаїка), хоча в їх роботах частково, без заглиблення у розкриття сутності поняття конфлікту, фрагментарно

та безсистемно згадуються конфліктні ситуації, які є рушіями сюжету прозових творів Павла Загребельного.

В українському літературознавстві художньому конфлікту в різні часи присвячувалася увага Анатолієм Погрібним (у радянській прозі, зокрема і в творчості П. Загребельного) [14], Оленою Коваленко (у поезії Т. Шевченка) [7], Тетяною Вірченко (в українській драмі зламу межі 2000-х) [1] та Сергієм Михидою (в драматургії В. Винниченка) [10], однак спеціально поетика конфлікту в творчості П. Загребельного не вивчалася.

Метою статті є чітке з'ясування, з допомогою літературознавчого, історико-типологічного, психологічного методів, художніх особливостей моделювання художнього конфлікту в оповіданні «Фракійський норв» Павла Загребельного.

Літературознавчий словник-довідник *конфлікт* (лат. *conflictus* – зіткнення, сутичка) визначає як зіткнення протилежних інтересів і поглядів, напруження і крайнє загострення суперечностей, що призводить до активних дій, ускладнень, боротьби, супроводжуваних складними колізіями [9, с. 382–383]. Залежно від сфери життєдіяльності людей конфлікти прийнято поділяти на виробничі, громадські, політичні, побутові, морально-етичні. Така тематична класифікація не є досконало-непорушною, як і інші спроби класифікацій конфлікту – за типовістю (типові, нетипові), за сферою побутування (зовнішні, внутрішні), за гранями духовного світу (конфлікт між розумом і почуттям, обов'язком і честю), за приматом біологічного й соціального в людині (сексуальні потяги, фізіологічні потреби, моральні норми, політичні догми) [9, с. 382].

Про недосконалість цих класифікацій хоч і зазначається в словнику, однак термінологією активно продовжують послуговуватись літературознавці, з відповідними коментарями відстоюючи власні позиції. Виробничі, громадські, політичні, побутові конфлікти з життя людей творчо трансформуються в уяві митця відповідно до його задуму, живлять конфлікти художніх творів і реалізуються передусім у сюжеті [9, с. 382], для якого вони є одними з виразних чинників формування змісту літературного твору [16, с. 161]. Літературознавці, вивчаючи питання конфлікту в художньому творі, спираються на наукову спадщину Георга-Вільгельма-Фрідріха Гегеля, який вперше вжив терміни ситуація (франц. *situation*, від лат. *situs* – становище) та «колізія» (лат. *collisio* – зіткнення). А. Погрібний у монографії, присвяченій художньому конфлікту й розвитку радянської прози, зазначає, що «ситуація відтворюється художником в сукупності обставин, умов, позицій, положень, з яких розвивається або може розвинутися колізія (а за посередністю її – конфлікт) художнього твору [14, с. 39–40]. Вона передує колізії – що є «художнім вираженням протилежних ідей, характерів, подій, поглядів, почуттів, що розвиваються із ситуації і рухаються в дії твору» [14, с. 41].

А. Погрібний акцентує увагу на нетотожності понять «конфлікт» і «художній конфлікт», зазначаючи, що «Художній конфлікт – це багатошаровий компонент ідейно-образної структури, що реалізується в колізіях, і є художнім вираженням суперечливого руху ідей, характерів, подій, поглядів, почуттів і втілюється в стильовому розвитку твору» [14, с. 44].

Уміння бачити суть ситуацій, колізій та конфліктів визначали індивідуальність творчої манери Павла Загребельного, в якій місце завжди знаходилось для ідеального героя [12]. Вони з різною мірою складності й у великій кількості супроводжували його життя. І він став одним із видатних українських письменників, маючи найбільші тиражі своїх популярних творів завдяки характеру, наполегливості, рішучості і великим аналітичним здібностям. Суб'єктивні та об'єктивні фактори формування поезики митця, що прагне розкрити особисті та суспільні конфлікти доби, взаємопов'язані [10, с. 9]. Багато в чому індивідуальність П.Загребельного під тиском зовнішніх впливів проявилось в оповіданні «Фракійський норв», що у збірці «Неймовірні оповідання» посідає окреме місце завдяки опису закордонної поїздки письменника з науково-дослідною метою збирання художнього матеріалу для творчості.

Тодішня радянська доба пропагувала єдність думки партії і народу. Відомо, що в середині 80-х років ХХ ст. між партійним керівництвом, правоохоронною структурою та Павлом Загребельним виникли напружені стосунки за його творчу позицію письменника і громадянина держави, що несла попереду людства найпрекрасніші гасла. І треба розуміти, що письменник, який вказав на наявні вади системи, не сприймав необ'єктивного ставлення до себе. А деякою мірою він ставав «убивцею радянської прози» [4, с. 17]. Він опирався системі своєю творчістю, що мала засвідчити чистоту його думок, переконань [Див.: 5]. Обране нами оповідання проливає світло на погляди письменника стосовно можливих варіантів життя радянської людини, яка без втручання «компетентних органів» спроможна творчо мислити, бути ідейно та духовно досконалою, протистояти викликам життя, доби. І таке бачення – ідеалістичне, представлене у світі думок «як повинно бути». Але радянська держава не довіряла своїм людям, про що відверто співав у своїх піснях «Інструкція перед поїздкою за рубеж», «Перед в'їздом в загранку...» В. Висоцький [Див.: 2; 3]. Тому текст оповідання по прочитанню породжує ситуацію, коли в читача виявляється недовіра до змісту твору: хто це з радянських людей міг сам подорожувати за кордоном? Хай і землями дружньої Болгарії – країни соцтабору. Або ж наростає колізія: письменник чистий перед світом, тому чого ж його притискають? Треба розуміти, що П. Загребельний проектував колізію невідповідності посягань влади на свою особистість на зароджуваний конфлікт радянської ідеології і потреб доби.

Як зауважує В. Панченко, «накладати художній текст на реальну біографію автора завжди ризиковано» [Див.: 13]. Але не дивно, що герой твору асоціюється з самим письменником. Відомо з розповідей самого Павла Загребельного, що він, збираючи матеріал для своїх історичних романів, бував у тій же Болгарії, південнослов'янських республіках та Туреччині. Взагалі багато поїздив по світу. Поза своєю волею він був тільки у Німеччині (у німецькому концтаборі). Після війни у чині офіцера був у Німеччині й сусідніх країнах, а ще об'їздив він Україну, республіки Радянського Союзу, був поза межами Союзу з метою відпочинку, як турист і в складі різноманітних делегацій. Під час переміщень подорожній зазвичай потрапляє або стає свідком різноманітних ситуацій, що породжують колізії, які перерос-

тають чи не переростають у зовнішній або внутрішній конфлікт. Оповіді подорожей з уст майстерного оповідача завжди знаходять вдячного слухача. Цим і скористався автор «неймовірних» оповідань, надаючи своєму оповіданню характер подорожнього, однак нічим не видаючи свого задуму до моменту прочитання.

У змісті збірки «Неймовірні оповідання» оповідання «Фракійський норів» належить до тих творів, що сигналізують вихід автора за межі українського світу завдяки непритаманній українській мові лексиці у назвах: це оповідання «Дух Чингісхана», «Тайфун», «Меланія Андрофонос», «Носоріг», «Печеніги» [Див.: 6]. Не всі вони переносять читача чи то в історичні часи, чи в чужі землі. В них у різних ситуаціях представлені образи митців-кінодраматургів і письменників, науковців, військових, слідчих, різні за професіями учасники делегацій. Є представники влади й вагоновожаті.

В оповіданні «Фракійський норів» подається тільки невеликий опис зарядженості героя на долання відстані задля нагромадження матеріалу для творчої роботи. Творчий набуток автора історичних романів з давно минулої історії багатьох народів Європи для читача давав підстави в черговий раз обманутися. Як і в попередніх оповіданнях, автор дає підстави заголовку – поза сюжетному елементу твору – «обманути» читача, який готується прочитати щось про історичну державу Фракію. Оповідання у своїй художній суті поєднує ознаки оповідання-автобіографії, оповідання-подорожі, нарису. Автор-оповідач здійснює подорож по Болгарії від Варни до Пловдива в автомобілі, де водій – чарівна жінка Неда, дружина його болгарського друга-поета. Власне він перебуває у науково-творчому відрядженні для участі у міжнародному симпозіумі та має можливість за домовленістю «з болгарським Літфондом попрацювати у будинку «Ламартіна» [6, с. 181].

Оповідання «Фракійський норів» присвячено Любомиру Левчеву – поету, прозаїку, кіносценаристу. Така особа реальна [Див.: 8], але дійові особи оповідання мають видумані імена, хоч обставини їх подорожі напрочуд реалістичні. Для цікавості автор гарно скомпонував сюжет, в якому не одразу визнаєш місцезнаходження героя. Автор використовує інтригуюче художнє обрамлення: герой на початку і в кінці твору знаходиться поряд з молодою жінкою. Він передає одним реченням не тільки фізичну красу жінки, а й свій внутрішній стан чоловіка, що засвідчує насамперед «чоловіче бачення» присутності жінки: «Я йшов за Недою і навіть крізь плаття вгадував, яка молода в неї спина» [6, с. 180]. Тут від внутрішньої психологічної ситуації перебування поряд із жінкою до виникнення колізій любовної інтриги дуже близько – на відстань протягнутої руки. І ця колізія в реальних умовах може розгорнутися до зовнішнього конфлікту, враховуючи як герой дивиться своїм «рентгенівським» поглядом крізь одяг. Всі обставини для того є. Навіть коли читач дізнається, що Неда – дружина товариша Любомира Костадинова, який гостинно запросив не тільки в свою країну, спілку, а й сім'ю.

Тут треба сказати, що герой з честю для себе і сім'ї товариша витримує на високому духовному рівні лінію поведінки, у нього ні разу не виникло переживань за себе, не дав він приводу переживати за себе і читачу. Герой-оповідач не схожий на радянського інструктора, що повчає «несвідомого ту-

риста». Хвороба на радянську загальну параною існувала, коли скрізь вважалися «агенти розвідок» та «диверсанти»: «Там шпionки с крепким телом, ты их в дверь – они в окно» [2]. За параноїдальними уявленнями інструктора «несвідомий турист» все-таки проявляє чоловічу суть, якій «інструкція» може й допомогти в «іграх» «свідомого» радянського чоловіка: на поради інструктора – «А сама наложит тола под корсет... / Ты проверяй, какого пола твой сосед» – він переживає, не про те, що поряд «шпion», а про конфлікт із жінкою, яка може постояти за свою честь: «Лезть под платье? – / Так схлопочешь по мордам» [2].

Читач у відступах-спогадах, серед плину думок, в процесі змін краєвидів докладно ознайомлюється з давньою історією Болгарії, яка несе пам'ять перебування на цих землях фракійців, болгар, турків і насичена різного роду конфліктами. А ще відкриває майже безконфліктний для себе побут дружньої країни, де нема недовіри в особистому житті, де під час симпозіуму, що зібрав фахівців з багатьох світів, можна поводити себе розкуто й обговорювати вільно різноманітні теми, що жінка може водити легковий автомобіль і бронетранспортер, що жінка може бути об'єктом поклоніння (майстер кондитерської справи Герчо), що в кафе працюють кондиціонери, існують комфортні готелі, і давні дороги рівні, а по їх високоякісному полотну бігають різноманітні машини, в тому числі й закордонні, і на дорогах зустрічаються люди з вільного світу, подорожуючи автостопом. Всі нові ситуації, у які потрапляє герой, не розростаються до розмірів конфліктів, зупиняючись на рівні колізій на внутрішньому психологічному рівні.

Письменник віддає належне не тільки чистоті міжособистісних стосунків, а й підтримці Болгарією пам'яті про страшну Другу світову війну (пам'ятник Альоші). Разом з тим у характері письменника, як і в представниці дружньої болгарської землі, що має «фракійський нором», проявляється «класова» солідарність, коли вони підвозять представника «іншого світу» – американця Джеррі (що вже породжувало конфлікт світів: як це можна було дати йому дозвіл на пересування по свої території – а раптом він «шпion»?). На рівні особистого контакту «вище» колізійних зіткнень взаємостосунки не піднялися. Тут представники соціалістичного табору витримали етикет. Однак в чергове відбувся конфлікт світових порядків, який звичайно, для радянської людини, виявився переможним, хоч і прийшлося підтримати «фантазії» жінки з «фракійським норомом» (бо герой знав, як і здивований бізнесмен із Сполучених Штатів, що ні в Болгарії, і ніде в світі більше нема готелів із шістьма зірочками).

Оповідання засвідчує поряд із безконфліктністю міжособистісних стосунків наявність великого конфлікту на рівні ідеології, політики внутрішньої і зовнішньої між Радянським Союзом і всім світом. Однак П. Загребельний не став на цьому загострювати увагу, згладив світову конфліктність особистісно чистими баченнями ситуації, перевіривши погляд читача слідом за своїм, рицарсько-чоловічим, на жінку: відзначаючи й поряд з фізіологічними особливостями її внутрішній світ, проявлений думками, діями, вчинками: «Навіть кризь плаття вгадувалася її молода спина, і я

мимоволі подумав, що гнучка спина ще не свідчить про гнучкий характер» [6, с. 197].

Таким чином, розглянувши в історико-літературному аспекті поетикальні особливості моделювання конфліктних ситуацій в оповіданні «Фракійський норів» Павла Загребельного, ми прийшли до висновку, що письменник використав виразні чинники для формування гостроти вражень від подорожі, відвівши чимало місця для ситуацій, колізій та конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вірченко Т. Родова специфіка художнього конфлікту: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / Т. Вірченко. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/umlsh/2010_7/Vyrchenko.pdf.
2. Высоккий В. С. Инструкция перед поездкой за рубеж [Електронний ресурс] / В. С. Высоккий. – Режим доступу : http://www.e-reading.biz/chapter.php/12765/2/Vysockiii_-_Kniga_2.html.
3. Высоккий В. С. «Перед выездом в загранку...» / В.С. Высоккий. Не пройдет и полгода : песни, стихотворения. – М. : Эксмо, 2007. – 352 с.
4. Загребельний М. П. Павло Загребельний / М. П. Загребельний. – Харків : Фоліо, 2013. – 121 с.
5. Загребельний П. Думки на розхрист (1974–2003) / Павло Загребельний. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2008. – 240 с.
6. Загребельний П. Фракійський норів / Загребельний П. Неймовірні оповідання : оповідання, повість. – К. : Радянський письменник. – 1987. – 367 с.
7. Коваленко О. А. Проблема конфлікту в поезії Т.Г. Шевченка : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Коваленко О. А. ; Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. – Дніпропетровськ, 2008. – 18 с.
8. Любомир Левчев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Любомир_Левчев.
9. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
10. Михида С. Слідами його експериментів: Змістові домінанти та поетика конфлікту в драматургії Володимира Винниченка / С. Михида. – Кіровоград : Центрально-Українське видавництво, 2002. – 192 с.
11. Панченко В. Метаморфози Павла Загребельного. Про нові твори письменника / В. Панченко // Прапор. – 1987. – № 4. – С. 166–171.
12. Панченко В. Для творчості Загребельного характерна колізія – «Моцарт і Сальєрі». Люди яскравого обдарування і войовничої агресивності – найулюбленіші типи героїв письменника : інтерв'ю [Електронний ресурс] / підготувала інтерв'ю Надія Тисячна // День. – 2009. – 7 лютого. – № 20. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/kultura/dlya-tvorchosti-zagrebelnogo-harakterna-koliziya-mocart-i-salieri>.
13. Панченко В. У Солошиному, на батьківщині Павла Загребельного [Електронний ресурс] / В. Панченко. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2009/05/12/u-soloshynomu-nabatkivschyni-pavla-zahrebelnoho/>.
14. Погрибный А.Г. Художественный конфликт и развитие современной советской прозы / А. Г. Погрибный. – К. : Вища школа, 1981. – 200 с.
15. Слабошпицький М. За гамбурзьким рахунком / М. Слабошпицький. – К. : Ярославів Вал, 2004. – 222 с.
16. Ткаченко А. О. Мистецтво слова (вступ до літературознавства) / А. О. Ткаченко. – К. : Правда Ярославичів, 1994. – 448 с.
17. Фашенко В. Павло Загребельний : Нарис творчості. – К. : Дніпро, 1984. – 207 с.
18. Фашенко В. Глибінь і розмаїття дивосвіту (творчість П. Загребельного) / Фашенко В. В. У глибинах людського буття : Літературознавчі студії. – Одеса : Маяк, 2005. – С. 580–605.